

УДК 347.9

Максим Майка,*адвокат, аспірант кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ДОКТРИНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВІДНОСИН НА СТАДІЇ ВИКОНАННЯ УХВАЛ СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розкрито актуальні питання та досліджено проблеми теоретичної характеристики правовідносин на стадії виконання ухвали суду в цивільному процесі. Вказано на прогалини нормативного регулювання правовідносин у зазначеній сфері. Сформовано висновки й пропозиції щодо вдосконалення цивільно-процесуального законодавства в галузі виконання ухвал суду.

Ключові слова: виконання ухвал суду, правовідносини на стадії виконання ухвали, виконавче провадження, реалізація судових актів, стадія виконання судового акта.

Постановка проблеми. Реалізація судового захисту як можливості ефективного поновлення особи в правах компетентними національними судами забезпечується також шляхом постановлення судом ухвали, якою, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 208 та ч. 2 ст. 208 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), вирішуються питання, пов'язані з рухом справи в суді, клопотання й заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, а також інші питання, передбачені ЦПК України.

Норми Конституції України, якими встановлюється загальна обов'язковість судових актів, гарантуються законодавцем шляхом передбачення механізму їх виконання. Особливий суб'єктний склад правовідносин на стадії виконання ухвали суду обумовлює специфіку процедури реалізації вказаного виду судових актів, тому здійснення доктринальної характеристики юридичної природи правовідносин на стадії виконання ухвал суду в цивільному процесі створює передумови для дослідження процедури реалізації ухвал, окреслює критерії класифікації суб'єктів і способів виконання вказаних судових актів із метою оптимізації законодавства та формування належної правозастосовної практики.

Стан дослідження. Теоретичні й прикладні аспекти тлумачення суспільних відносин на стадії виконання судових актів знаходять відображення в розвідках багатьох учених-процесуалістів сучасності, таких як С.В. Щербак, В.П. Ігорін, С.Я. Фурса, А.О. Павлушина, Я.П. Зейкан, В.Р. Кисіль, П.Н. Oberkovich, О.Б. Верба-Сидор, Р.О. Ля-

шенко, О.В. Дем'янова. Зокрема, сучасними науковцями надано пропозиції щодо встановлення правової природи виконавчого провадження (О.Б. Верба-Сидор), визначення місця виконавчого провадження в системі права України (С.В. Щербак, С.Я. Фурса), форм реалізації судового рішення (Л.Г. Талан). Проте станом на час проведення дослідження серед джерел правової доктрини відсутні положення, які обґрунтовували б процедуру реалізації ухвали як виду судових актів у цивільному процесі, характеризували б суб'єктний склад і правову природу правовідносин на стадії виконання ухвали суду в цивільному процесі.

Метою статті є здійснення юридичної характеристики правовідносин на стадії виконання ухвал суду в цивільному процесі та визначення місця правових норм, що регулюють процедуру виконання ухвал суду в системі права України.

Виклад основного матеріалу. Норми ст. 208 ЦПК України відносять ухвалу суду до категорії «судові рішення». Вживаючи словосполучення «судове рішення», яке, на відміну від родового поняття «рішення суду», включає також ухвали суду, законодавець допускає можливості застосування окремих положень законодавства до процедури виконання ухвали та водночас обумовлює необхідність виокремлення особливого інституту правових норм, якими здійснюватиметься регламентування процедури виконання вказаної категорії судових актів. Таким чином, законодавець передбачає можливість поширення правового режиму стадії виконання судового рішення на про-

цедуру реалізації ухвал суду як виду судових актів.

О.Б. Верба-Сидор розглядає виконавче провадження в двох аспектах: за місцем у юридичному процесі, а саме як стадію цивільного процесу, та за місцем у системі права – як комплексний міжгалузевий інститут [1]. Позицію щодо включення виконання судового рішення до стадій цивільного процесу поділяють також інші процесуалісти (А.О. Павлушина, А.Є. Мурзін) [4].

Вказана позиція науковців відповідає практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У ході судового розгляду справ «Шмалько проти України», «Ромашов проти України», «Лізовець проти України» ЄСПЛ зазначає, що виконання рішення, яке ухвалив будь-який суд, має розглядатись як невід'ємна частина судового процесу. Практику ЄСПЛ викладено в п. 34 Рішення в справі «Бурдов проти Росії», у Рішенні в справі «Імобільяре Саффі» проти Італії та в Рішенні в справі «Горнсбі проти Греції». Зокрема, ЄСПЛ вказує, що неможливо детально описувати процесуальні гарантії сторін – справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку, визначений п. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), не передбачивши захист процесу виконання судових рішень; тлумачення ст. 6 Конвенції винятково в межах забезпечення права на звернення до суду й порядку судового розгляду призвело б, швидше за все, до ситуацій, не сумісних із принципом верховенства права [3]. Таким чином, право на звернення до суду, у розумінні ЄСПЛ, охоплює правореалізацію судового рішення, що підкреслює нерозривний зв'язок правового регулювання винесення правозастосовного акта та його виконання.

Станом на час написання статті чинне законодавство України не містить норму-дефініцію, яка визначала б поняття «виконання судового акта».

Академічний одинадцятитомний «Словник української мови» під терміном «виконання» розуміє здійснення чого-небудь, реалізацію завдання, наказу, задуму тощо, приведення в життя.

Погоджуючись із позицією О.Б. Верби-Сидор щодо місця стадії виконання судового рішення в цивільному процесі, вказуємо, що поняття «виконання судового рішення» та «виконавче провадження» є різними за змістом.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» виконавче провадження – це сукупність дій органів і посадових осіб, визначених у цьому законі,

що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які провадяться на підставах, у межах повноважень та в спосіб, визначені Законом України «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього закону й інших законів, а також рішеннями, що підлягають примусовому виконанню відповідно до Закону України «Про виконавче провадження».

Оскільки положення Закону України «Про виконавче провадження» однозначно називають управлінням суб'єктом посадових осіб органів Державної виконавчої служби України, вважаємо необґрунтованим трактування виконавчого провадження як єдиний спосіб реалізації судового рішення на стадії виконання судового акта, адже на завершальній стадії цивільного процесу участь органів державної влади та їх посадових осіб, визначених ст. ст. 2, 3 Закону України «Про виконавче провадження», не є безумовною. Суб'єктний склад правовідносин на стадії виконання ухвали суду диференціюється залежно від способу й предмета виконання ували, які обумовлюються змістом зазначеного судового акта.

Доповнюючи концепцію О.Б. Верби-Сидор щодо правової природи виконавчого провадження, зазначаємо, що виконання ухвал суду в цивільних справах є комплексним міжгалузевим інститутом, який об'єднує правові норми, що регламентують процедуру реалізації ухвал суду. Крім того, вважаємо за доцільне наголосити на необхідності відмежування механізму реалізації судових актів за правилами виконавчого провадження від інших передбачених законодавством процедур виконання.

Л.М. Завадська поділяє правовідносини на стадії виконання судових рішень на три групи: а) процесуальні правовідносини; б) відносини, що носять цивільно-правовий характер; в) адміністративні правовідносини. Відповідно до характеру цих правовідносин автор виділяє три форми реалізації рішень: процесуальну, цивільно-правову та адміністративно-правову [4].

Водночас А.В. Рего виділяє чотири групи правових відносин, що виникають у виконавчому провадженні: 1) правовідносини щодо примусового виконання, у яких головною діючою особою є виконавець; 2) правовідносини щодо судового контролю у виконавчому провадженні, у яких усі правові зв'язки складаються за участю суду; 3) правовідносини за участю інших органів та організацій, які виконують юрисдикційні акти; 4) правовідносини за участю вищих посадових осіб органа примусового виконання [4].

І.Б. Морозова вказує на притаманність правовідносинам, що виникають у виконавчому провадженні, ознак як цивільних процесуальних, так і адміністративно-правових правовідносин [5].

Досліджуючи процедуру реалізації судових актів у виконавчому провадженні, Л.Г. Талан звертає увагу на складність, багатогранність змісту відносин, пов'язаних із захистом прав та охоронюваних законом інтересів громадян та організацій, а також стверджує, що норми, які регулюють це провадження, є комплексним утворенням. Учений виділяє такі види відносин: а) правовідносини щодо примусового виконання, у яких основним суб'єктом є державний виконавець; б) правовідносини, пов'язані із судовим контролем за діями щодо виконання судових рішень, у яких суб'єктом є суд; в) правовідносини за участю інших органів та організацій, які виконують правозастосовні акти; г) правовідносини за участю вищих посадових осіб Державної виконавчої служби України [6].

Узагальнюючи позиції науковців щодо визначення змісту правовідносин на стадії виконання судових актів, зазначаємо, що погляди процесуалістів зводяться до тлумачення змісту юридичних відносин, пов'язаних із реалізацією судового рішення, винятково в межах виконавчого провадження. Водночас звертаємо увагу на те, що подібні положення не знаходять відображення в регулюванні процедури виконання ухвал суду.

Правове регулювання виконання ухвал суду в цивільному процесі здійснюється за допомогою широкого кола нормативно-правових актів. Зокрема, процедуру виконання ухвал, які впливають на майнові права й обов'язки учасників процесу, регламентує Закон України «Про виконавче провадження»; процедуру виконання ухвал, які реалізуються правоохоронними органами, регламентують Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Порядку розшуку боржника – фізичної особи» від 27 серпня 2008 р., Наказ Державної судової адміністрації України «Про затвердження Інструкції про порядок забезпечення старшими судовими розпорядниками та судовими розпорядниками проведення судового засідання, їх взаємодії з правоохоронними органами» від 18 жовтня 2004 р. № 182/04. Крім того, правове регулювання ухвал суду забезпечують Закон України «Про судову експертизу» (ухвала про призначення судової експертизи), ЦПК України (ухвала про судове доручення), Сімейний кодекс України (ухвала про призначення опікуна), Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок провадження органами опіки та пі-

клування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 р. № 866 (ухвала про тимчасове влаштування дитини до дитячого чи лікувального закладу) та інші законодавчі акти.

Специфіку застосування особливих законодавчих актів на стадії виконання ухвал суду в цивільному процесі обумовлює також судова практика. Наприклад, Ухвалою Чугуївського районного суду Харківської області від 14 лютого 2014 р. в справі № 2-1191/2000 оголошено розшук боржника, а виконання ухвали доручено Чугуївському РВ ГУ МВС України в Харківській області. Окремою ухвалою Олександрівського районного суду Кіровоградської області від 8 січня 2013 р. в справі № 1117/1976/12 доручено провести службове розслідування за фактом неналежного виконання працівниками відділу поштового зв'язку службових обов'язків, пов'язаних із врученням рекомендованих поштових відправлень, які містять судові повістки; виконання ухвали покладено на Начальника Олександрівського МВПЗ. Ухвалою Дарницького районного суду м. Києва від 4 лютого 2015 р. в справі № 754/544/14 застосовано привід до свідків; виконання ухвали доручено Святошинському РУ ГУ МВС України в м. Києві.

Таким чином, правова природа правовідносин на стадії виконання ухвали суду в цивільному процесі зумовлюється особливостями порядку, способу та суб'єкта виконання ухвали.

Л.В. Коваль серед властивостей адміністративно-правових відносин називає такі:

- наявність державного органу як неодмінного суб'єкта правовідносин;
- державний управлінський орган зобов'язаний реалізовувати свої матеріально-правові та процесуальні права;
- кожен суб'єкт правовідносин може виступати водночас у декількох ролях функцій: як суб'єкт «владовідносин», як суб'єкт, наділений правом покарання;
- учасники адміністративних правовідносин не є рівноправними суб'єктами [4].

Проводячи аналогію правовідносин у сфері виконання ухвал суду в цивільних справах з ознаками, які визначаються Л.В. Ковалем, резюмуємо, що правовідносини у сфері виконання ухвал суду є здебільшого адміністративно-правовими у зв'язку з притаманним імперативним методом правового регулювання (застосування примусу під час виконання ухвали суду про привід свідка та ухвали про застосування заходів процесуального примусу; взаємодія органів державної влади в процесі виконання ухвали про обмеження боржника в праві виїзду за кордон та ухвали про

розшук відповідача, боржника чи дитини), проте в окремих випадках мають місце також цивільно-правові відносини суб'єктів реалізації вказаних судових актів (добровільне виконання ухвали про затвердження мирової угоди та ухвали про поворот виконання).

Аналізуючи загальнотеоретичні засади адміністративно-процедурних відносин на стадії виконання судових актів, Р.С. Калінін зазначає, що адміністративно-процедурні відносини є окремою групою відносин процесуального характеру, які не є судочинними (у розумінні адміністративного судочинства), деліктними (у розумінні розгляду справ про адміністративні проступки) та покликані врегулювати справи у сфері регулювання адміністративного права [4]. Зауважимо, що предметом дослідження зазначених науковців стало не виконання судових рішень загалом (у тому числі ухвал суду), а лише реалізація судових актів у межах виконавчого провадження.

С.Я. Фурса, С.В. Щербак та Є.І. Фурса вважають, що з прийняттям Закону України «Про виконавче провадження» виник новий, до того ж відносно самостійний юридичний процес – виконавчий, який має увійти до системи адміністративного процесу [7]. В адміністративному процесі, на думку авторів, виконавче провадження посідатиме місце одного з видів проваджень нарівні з такими їх видами, як провадження в справах про адміністративні правопорушення, дисциплінарне провадження тощо.

Наведену позицію науковців вважаємо необґрунтованою з таких причин: по-перше, з огляду на формулювання преамбули Закону України «Про виконавче провадження», згідно з положеннями якої цей закон визначає умови й порядок виконання рішень судів та інших органів, що відповідно до закону підлягають примусовому виконанню в разі невиконання їх у добровільному порядку; по-друге, з огляду на можливість реалізації окремих груп судових актів без участі посадових осіб органів державної виконавчої служби поза межами виконавчого провадження, у тому числі із застосуванням елементів примусу. Таким чином, виконавче провадження є одним із механізмів примусової реалізації визначеної законодавством групи судових рішень (проте не єдиним), поряд з іншими механізмами й гарантіями виконання воно забезпечує втілення конституційного принципу обов'язковості судових рішень.

Отже, чинне законодавство України у сфері регламентування правовідносин на стадії виконання ухвал суду в цивільному процесі містить багато недоліків і прогалин, правова доктрина встановлює напрями дискусії щодо

змісту й структури правовідносин у визначеній сфері, тоді як усунення недоліків законодавства шляхом систематизації та узагальнення постулатів науки цивільного процесу створює передумови для уніфікації судової практики й забезпечення належного правозастосування.

Висновки

За результатами проведеного дослідження юридичної природи правовідносин на стадії виконання ухвал суду з урахуванням передбаченого законодавством механізму їх виконання можемо стверджувати, що правові норми, які регламентують процедуру виконання ухвал суду в цивільному процесі, утворюють комплексний міжгалузевий інститут, що поєднує елементи цивільного, цивільного процесуального, сімейного, земельного, трудового, адміністративного, податкового, кримінального та інших галузей права. За місцем у процесі цивільного судочинства виконання ухвал суду являє собою завершальну стадію цивільного процесу.

На стадії виконання ухвал суду в цивільному процесі між судом, суб'єктами владних повноважень та учасниками цивільного процесу виконання виникають адміністративно-правові (застосування примусу, взаємодія органів державної влади й місцевого самоврядування) та цивільно-правові (добровільне виконання ухвали) відносини, пов'язані з реалізацією судових актів.

З метою оптимізації механізму правового регулювання процедури виконання ухвал суду в цивільних справах пропонуємо доповнити положення ЦПК України правовими нормами, якими варто визначити суб'єктів виконання окремих видів ухвал суду, а також прийняти додаткові підзаконні нормативно-правові акти, нормами яких необхідно регламентувати порядок і спосіб реалізації ухвал суду в цивільному процесі.

Список використаних джерел

1. Верба-Сидор О.Б. Правосуб'єктність суду у виконавчому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.Б. Верба-Сидор ; Нац. академія внутр. справ. – К., 2013. – 20 с.
2. Павлушина А.А. Исполнение как стадия юридического процесса : [монография] / А.А. Павлушина, А.Е. Мурзин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 168 с.
3. Рішення Європейського суду з прав людини: каталог рішень щодо суті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19612>.
4. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. праць за результатами Другої наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 4 березня 2011 р.) / за ред. Ю.В. Білоусова та ін. – Хмельницький : Хмельницький ун-т управління та права, 2011. – 348 с.

5. Курс цивільного процесу : [підручник] / [В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.] ; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.

6. Талан Л.Г. Реалізація судових рішень у виконавчому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л.Г. Талан ; Нац. ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава мудрого». – Х., 2012. – 19 с.

7. Фурса С.Я. Виконавче провадження в Україні : [навч. посібник для вищ. навч. закл.] / С.Я. Фурса, С.В. Щербак. – К. : Атіка, 2009. – 480 с.

8. Лисенко Л.С. Ухвали в цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л.С. Лисенко ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2012. – 19 с.

9. Гусаров К.В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках : [монографія] / К.В. Гусаров. – Х. : Право, 2010. – 352 с.

10. Загайнова С.К. Законная сила судебного акта и res judicata: сравнительный анализ / С.К. Загайнова // Юридическая наука и образование. – 2011. – Вып. 2. – С. 146–160.

В статье раскрыты актуальные вопросы и исследованы проблемы теоретической характеристики правоотношений на стадии выполнения решения суда в гражданском процессе. Указано на пробелы нормативного регулирования правоотношений в указанной сфере. Сформулированы выводы и предложения по совершенствованию гражданско-процессуального законодательства в сфере выполнения решений суда.

Ключевые слова: выполнение определений суда, правоотношения на стадии выполнения решения, исполнительное производство, реализация судебных актов, стадия исполнения судебного акта.

The article deals with topical issues and analyzed the characteristics of the theoretical problems of relations at the stage of implementation of the decision of the court in civil proceedings. Identified gaps in the regulatory relations in this sphere. Formed conclusions and proposals for improving the civil procedural law in the area of implementation of court decisions.

Key words: execution of court determinations, relationship at the stage of execution of the decision, enforcement proceedings, implementation of judicial acts, judicial act execution stage.

